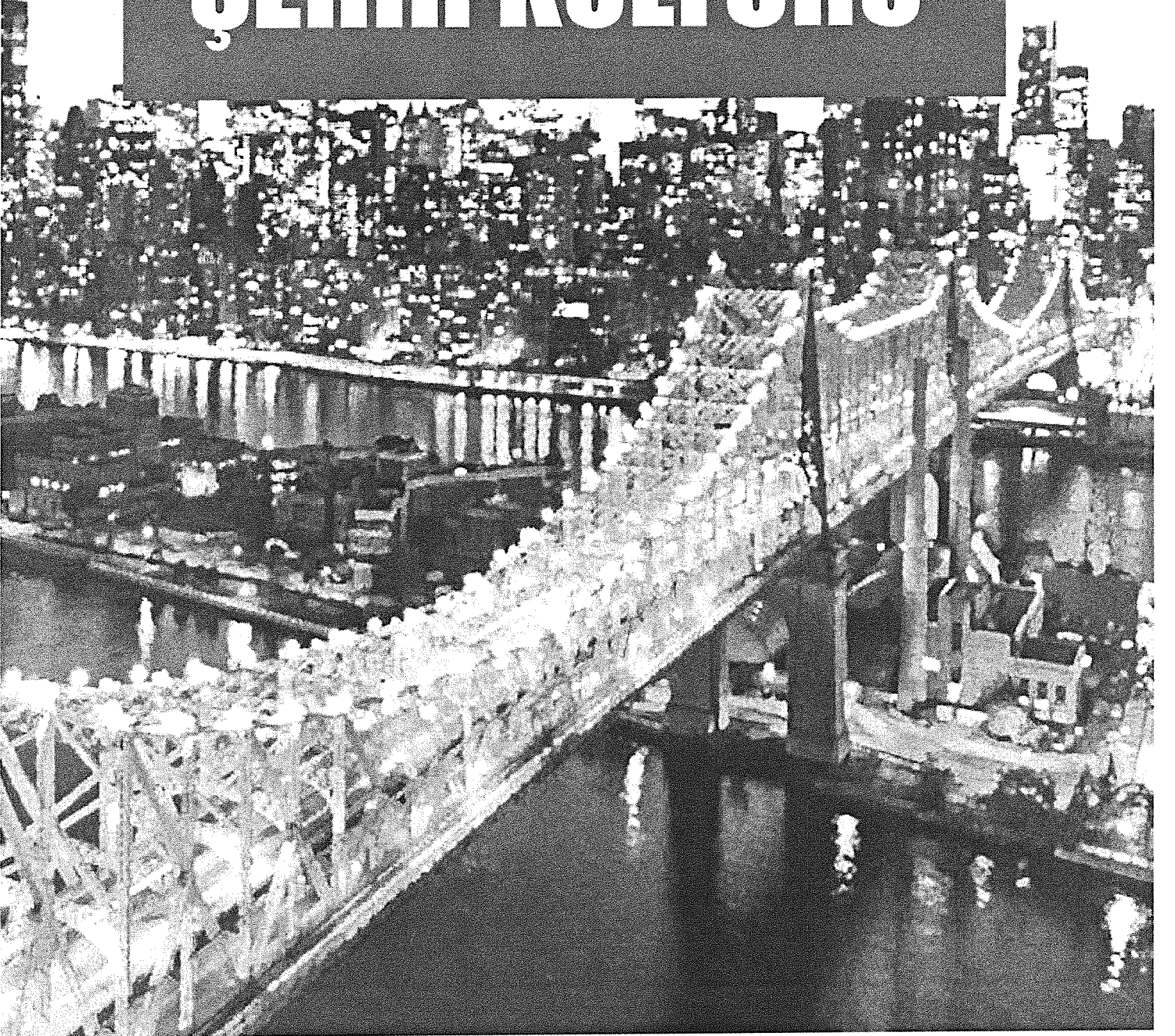

ŞEHİR KÜLTÜRÜ

Frank Eckardt*

Sehirler tarih boyunca hep verilmiş birer sözdü. Antik dönemden bugüne şehirler insanların onları sadece hayatta kalabilecekleri bir yer olarak değil, aksine düşünsel ve duygusal bir vatan olarak da görebilmeleriyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tarihin metropollerini önce göç, daha sonra da “kutsal” şehir tasviri ve onun abidelerinin ihtişamına yönelik bir söylem ve çağrı takip etmiştir. Yok olmak istemeyen bir şehir verilmiş bu sözün muhafazası için sürekli surette çaba sarfetmelidir. Şehirlerin cazibesi her şeyden önce şehrin mukimlerinin ortak yaşamlarından gelen canlılığında kendini hissettirir. Diğer bir ifadeyle şehir kültürü güzel binalar ve zengin müzelerden ya da kültürel imkân ve organizasyonların çokluğundan değil, aksine şehir sakinlerinin hayatlarını nasıl şekillendirdiklerine bağlıdır. Yani dar ve ortak bir alandaki yaşam, iş veya eş, daire veya çocuklar için okul imkânı gibi rağbet gören alanlardaki rekabet ve öyle ya da böyle “öteki” olan insanlarla karmaşık komşuluk ilişkileri; kısaca şehir kültürünün esas temeli işte bunlardır. Algular, tecrübeler ve onların kendi kelimelerimizle ve ifade biçimlerimizle yorumlanması, bireysel sanat veya toplumsal olarak şehirlerin mimarisinin estetiği veya şehir planlaması hakkındaki fikirlerin hepsi, dinamik ve çeşitliliğin fiziksel olarak işlendiği kentsel yaşamın temel tecrübelerinden köklerini almaktadır. Böylelikle bireylerin şehre uyum sağlamak ve kendi düşüncelerine göre şekillendirmek üzere çok sayıdaki denemelerinden oluşan ince bir ağ ve bu denemeler için müttefikler bulmak, karşıtlarıyla barış sağlama ve çoğunlukla ilgisiz olan diğerlerinde ilgi uyandırma gibi hususların hepsi öteden beri şehir kültürünün bileşenleridir.

Ancak şehir kültürü sadece bunlar ile “birlikte yaşam”ın belirli bir formunu oluşturmaz –şehirleri ille de tarihin bize öğrettiği gibi hoşgörünün mekânları olarak açıklamak yanlış olur– aksine şehirler sürekli bir yenilenme ve sahip olunan eski ile kabul edilip benimsenen yeni arasındaki meydan okumada kendini sorgulamanın mekânlarıdır. Sadece geçmiş ve gelecek arasında diyalog kurmayı başaran şehirler tarihten günümüze varlığını sürdürebilmiştir. Şehirlerin medenileşme tarihi üzerine bin sayfayı aşan bir eser kaleme almış olan İngiliz şehir planlamacısı Peter Hall şehir kültürünün en önemli unsurunu hayatın tüm alanlarında kendini yenilemesi olarak gerekçelendirir. Ona göre şehirler olmasaydı insanlık tarihinde ilerleme de olmazdı ve medenileşme yolunda herhangi bir kazanım düşünülemezdi.

İngiltere'nin büyük şehirlerinden ve küresel ölçekte öteden beri gelişmekte olan “küresel güney”den hare-

ketle; sanayi devrimi şüphesiz büyük insan kitlelerinin iş, gelir, barınma, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının karşılandığı medenileşme yolundaki kazanımlarındandır. Endüstrileşmenin bu başarı hikâyesi, dünyanın büyük şehirlerindeki milyonlarca insanı harekete geçiren ve onları daha önce tanımadıkları ve çeşitli nedenlerle önyargılara sahip oldukları mekânlara bağlayan kentsel bir durumdur. Zira kırsaldaki yoksulluk ve geri kalmışlık çok daha güçlüydü. Bireyler için bu durum; anonimleşme, vatan özlemi, yön tayin edememe, gelenek ve göreneklerin kaybolmasına yol açan, buna mukabil aynı zamanda şehir hayatının sağladığı ortamdan faydalanılan, ortaçağda Alman şehirlerinde dendiği şekliyle “şehir havası özgürleştirir” sözü gibi, vatandaşın en azından kısmen hayatını şahsen organize edebildiği ve yönetebildiği, tabiri caizse şizofrenik bir durumdur. Agora denilen meydanlarında özgürce tartışmaların yapıldığı ve çarşı pazarında özgürce ticaretin yapılabildiği “polis” denen Yunan şehir devletleri, şehir özgürlüğüne verilebilecek en eski örnektir. 19. yüzyılın sonlarında Amerikan büyük şehrinin daha önce dünyada hiçbir yerde olmadığı şekilde hızlı büyüdüğü Chicago’da sosyologlar için şehir kültürü her insanın geldiği ve içine girdiği kültür arasında bir o yana bir bu yana savrulmasıyla yaşıyordu. “Marjinal insanlar” diye adlandırılan bu insanlar bu nedenle her iki kültürün en iyi unsurlarını mecz etmek ve böylece yeni bir şehir kültürü inşa etmek durumundaydı.

Bugünkü şehirlerin gelişmelerinde de aynı mantık hüküm sürmektedir. Bu şehirler ya sosyal, teknik, ekonomik ve kültürel yeniliklerle gelişmeyi başarır ya da küçülür veya tamamen haritadan silinir. Detroit bunun bilinen en iyi örneğidir ve bu durum “Yeni Ekonomi” şehirleri olan Silicon Valley veya Seattle için de aynı şekilde geçerlidir. Bu yenilikler öteden beri, özellikle yerel halk tarafından düşünülmemekte, denenmemekte ve uygulanmamaktadır. Bu nedenle, ya Amerikalı şehir araştırmacısı Richard Florida’nın tespit ettiği gibi kendi halkı “yetenek, teknik ve hoşgörü” ile donanmış olan şehirler özellikle başarılı olmakta ya da mevcut şehir kültürü göçmenlerle yeniden tanımlanmaktadır. Her iki durumda da arzu edilen gelişim süreci üzerinde etkili olan sadece politik kararlar değil, aynı zamanda büyük kısmı şehrin mevcut sakinlerinden olan önemli aktörlerin şehir toplumuyla ilgili yönlendirmeleridir. Bugün şehirler üzerindeki yenilenme baskısı küreselleşmeyle birlikte inanılmaz derecede büyümüştür. Dünya ticareti, çok uluslu firma yatırımları ve küresel finans piyasalarının yerleşmesi için global pazarların kurulmasına kadar şehirler ve şehirlerin kültürel ve toplumsal gelişimleri nispeten ulus devletler bağlamında kontrol edilebilmekte ve düzenlenebilmektey-

Bugün tecrübe ettiğimiz şekliyle küreselleşen şehirlilik, modern batılılaşmadan içeriği itibariyle kendini sözde bir metropole uydurmaması ve onun hayat tarzını sadece kopyalamaması bakımından farklılaşmaktadır.

di. Burada [ulus devletlerde] rekabet normal şartlarda aynı devlet içerisinde bulunan yakın bölgelerdeki diğer şehirlerle idi. Buna karşın "küresel şehirlerin" baskın olduğu dünya ekonomisinin yeni bir merkeziliği belirirken, bugün şehirlerin yatırımları, firmaların yerleşimi, sermaye ortaklığı, emlak yatırımı, "gelişim" gibi alanlardaki rekabetlerinde küresel bir hiyerarşi ortaya çıktı. [Bugün itibariyle] bir şehir, şehirler hiyerarşisinde ne kadar üstte konumlanırsa, ekonomik açıdan o kadar aktif olabilir ve buna göre şehrin her sektöründe yenilikçi adımlar atılabilir.

Diğer taraftan küreselleşmiş şehirlerin, yeni toplumsal ticaret, düşünce, algı ve ifadelerin denenebildiği ve bu sayede yeni ekonomik değerlendirme özelliklerinin ortaya çıktığı bir çeşit kültürel yerleşime ihtiyacı vardır. Genellikle en fazla küreselleşmiş şehirler olarak görülen Londra ve New York bunu finans endüstrisi, emlak ve sigorta branşları ve özelleşmiş diğer sektörlerdeki ekonomi kümeleşmeleriyle yüksek maaş ve hizmet sektörü ekonomisi sayesinde göstermektedir. Buralar aynı zamanda deneysel davranış ve kültürel yeniliğin laboratuvarı gibidir. Bu ortak yaşam, yeni davranış tarzlarının küresel şehirlerde bir kez denemesi ve daha sonra uluslararası sermaye akışıyla beslenmesi ve pazarlanmasıyla küresel kültürel kodların gelişimine yol açmaktadır. Boş zamanı değerlendirme alışkanlıkları ve spor türleri (şehir maratonları), yeme alışkanlıkları (hızlı ve hazır yeme, yavaş ve organik yeme, yerel mutfaklar, vejetaryen yemekler), içecek tercihleri (farklı kahve kültürleri ve çeşitleri), medya kullanımı (tv dizileri, sosyal medya, gazeteler), hareketlilik kültürü (bisiklet, yürüyüş) ve özel hayata dek ulaşan kültürel pratiklere kadar (yoga, egzotik spor türleri, psikoterapi, özçekim-kültürü) tüm bu pratikler küresel kültür kodlarına dâhil edilebilir.

Bugün tecrübe ettiğimiz şekliyle küreselleşen şehirlilik, modern batılılaşmadan içeriği itibariyle kendini sözde bir metropole uydurmaması ve onun hayat tarzını sadece kopyalamaması bakımından farklılaşmaktadır. Küresel şehir gelişiminin etkileri daha ziyade mevcut kültürel pratikler üzerindeki zoraki yansımaya dayanır. Bunun nasıl olduğu ise farklı etkenlere bağ-

lıdır, fakat her zaman kültür politikaları süreçleriyle bağlantılıdır. Temelde üç farklı küresel-yerel şehir kültürü gözlenebilir: Küresel şehirler yerel kültürleri tamamen ulus ötesi bir kültüre tabi kılar. Şehir öncelikle turistler gibi küresel göçebeler, yüksek ücretli işçiler, kozmopolit seçkinler ve yetenekli göçmenler gibi sıkça yer değiştirebilir kişilerin olduğu ve onları şehre bağlayan yerlerden oluşuyorken burada yerel kültür ancak bir folklor olarak varlığını sürdürür. Yerel şehirler, yerel kültürü saf bir şekilde koruyabilmek için her zaman nihai bir kırmızı çizgiyi muhafaza edip yabancıya kendine tabi kılan mevcut yerel kültürlerin baskınlığında ısrar eder. Küresel kültür bazen tolere edilebilir, ancak bu sadece yerel geleneğe hizmet ettiği sürece mümkündür. Küresel kültürün meydan okumasıyla mücadele etmek zorunda kalındığında, yerel kültür bazen yapay olarak biçimlendirilebilmekte ve kısmen yeniden keşfedilebilmektedir.

Küreyel (küresel+yerel) şehir kültürü, kültürler üzerinde kendisini gösteren farklı düşünceler, hisler, hatıralar, fanteziler, kararsızlıklar, güvensizlikler ve meydan okumalarla kendini ortaya koymaktadır. Bu kültür yerel içeriklerin her birini buna hazır olan dünyaya dağıtmak için küresel kodları kullanır. Burada dışarıdan bir bakış beklenir ve bu bakış kendi kimliğinin üretimine entegre edilir. Küreyel modelde şehirler artık safi "şifa" geleneğini tasvir etmezler, aksine yerelin şimdiki kadar "böyle" cevaplandığı, herkesin kabul edebileceği soruları (tekrar) ortaya atarlar ve bu açıklık ile kendi yerel ortodoksilerinin yansımaları ulaşılabilir olur.

Küreselleşmenin çevresel zararları gibi karanlık yönleri bize çoğunlukla unutturmaktadır ki, zamansal ve mekânsal sorunların üstesinden gelebilmek bin yılı aşkın bir süre boyunca yalnızca (yazılı) dil ve lingua franca kültürü vasıtasıyla ayrıcalıklı konumda bulunan üst tabakaya ait bir ayrıcalıktı; ancak bu durum bugün ortadan kalkmış ve herkes için sıradan hâle gelmiştir. Bizler bunun bilincinde miyiz? Bu zenginliği doğru bir şekilde kullanabiliyor muyuz? Bugün bizler en uzak insanın dahi hayatına dâhil olabiliyor, tanıdıklarla, dostlarla veya ailemizle uzaklıklarını hiç hesaba

Modern bireyselleşme ve geleneksel toplum hayatı yerine, kültürel farklılıklar, sosyal eşitsizlikler, çevresel krizler ve her türlü toplumsal güvensizliklerin küresel problemleri, beraber yaşamının yeni formlarının denenmesini ve kendi sınırlarını aşabilen yeni düşüncelerin aranmasını gerektirmektedir.

katmadan irtibat kurabiliyoruz. Küreselleşme üzerine bizzat düşünabiliyoruz ve bu da giderek genişleyen küreyel şehir kültürünü daha enerjik hâle getiriyor: Dürüst bir toplum düşüncesinin olduğu, yaşanabilir bir şehir ve üretim ile tüketimin sürdürülebilir formu olan şehirler varsa, bunlar çoğunlukla küresel bilgilerin bu amaç doğrultusunda toplandığı, "download" edildiği ve iletişim kurulduğu şehir merkezleridir. Paradoksal bir şekilde küreselleşme, yerel tepkilerle kapitalist krizlerin öncelenebildiği ve tartışıldığı kendi düşüncelerini de beraberinde getirmektedir. Bunun için alternatif olabilecek, şehir sakinlerinin kendi konseptlerinin denendiği pek çok örnek vardır. Bu şekilde birçok yerde kendine yetebilmenin yerel gelenekleri bulunur ama bunlar endüstri devrimi ve modern büyükşehirler tarafından kötülenmiş ve marjinalleştirilmiştir. Bugün ev yaşamı için "Community Garden", iş hayatı için "Car sharing" ya da "Couch surfing" kavramlarının kullanılmasıyla yeni toplum formları için devrimsel yeni konseptler yayılmıyor, aksine bugünkü arzu ve talepler doğrultusunda "tekrar" uygulamaya konulan paylaşma ve dayanışma gibi içi kısmen boşalmış gelenekler üzerinde duruluyor. Şüphesiz burada söz konusu olan modernliğin etkinlik ve egemenliği ile yüzleşilmediği için yeniden gelenekleştirme değildir. Şehrin sosyal problemleri her şeyden önce yerli yoksulların davranışlarının yenilenmesi için bir motif olduğundan küresel elitin yeni bir oyuncağı da değildir: Modern bireyselleşme ve geleneksel toplum hayatı yerine, kültürel farklılıklar, sosyal eşitsizlikler, çevresel krizler ve her türlü toplumsal güvensizliklerin küresel problemleri, beraber yaşamının yeni formlarının denenmesini ve kendi sınırlarını aşabilen yeni düşüncelerin aranmasını gerektirmektedir. İnternet ve küresel kodların kullanımı bunun için harekete geçilebilecek kanalları sunmaktadır.

[Bugün] Küresel-Yerel şehir birçok yönden tehdit altındadır. Küresel medya kriminal olaylardan, devlet veya başka kaynaklardan beslenen terör gruplarına kadar çok çeşitli güç girişimlerinin baskısı altındadır. Medya kontrolü ise onun kullanımı ile sağlanmaktadır. Küresel kodların bir sahibi ve merkezi bir üretim yeri yoktur ve kullanıcıları arasındaki sonsuz etkileşim

güvenli kullanımın temelidir. Örneğin otellerin küresel zincirin bir parçası olması sonraki tüm kullanıcılar için en önemli kontroldür ve yerel aktörlerce veya "internet-polisi"nce bu etkinlik, şeffaflık ve güvenilirliğe kavuşturulamaz. Bu etkileşimlerin mühim ve yoğun bir şekilde meydana geldiği şehirlerde, bu tür küreyel kural düzenlemeleri oluşturulabilir ve tekrar sorgulanabilir. Bu noktada kurallar her zaman şehirlerin en büyük kural ihlalleri ve güvensiz olan yerler hâline gelmesiyle geçiş ve belirsizlik zamanlarında ortaya çıkar. Fırsat ve riskler her zaman birbirine çok yakındır. Her ikisini de birey için takdir edilebilir hâle getirmek amacıyla, şehirlerin özgürlük ve yabancılar arasında sağlanacak dayanışmaya ihtiyacı vardır.

Sosyolojinin Alman kurucusu Max Weber için şehir yaşamı iki yabancıyı yemek için bir masaya oturmaları ve buradan toplulukların eğitimi ve şehrin kendisini yönetmesi için bir şehir konseyinin seçilmesi gibi rutin ve ortak ilgilerin ortaya çıkmasıyla başlar. Tabii ki tarihî olarak bu her yerde böyle olmamıştır ama Weber'in Avrupa şehrine kendi kendini yöneten "şehir cemiyeti" şeklindeki bakışı belki de eskiden olduğu gibi, bugün de şehirlerin kendini yöneten, özgürleşen ve dayanışma içindeki bir yaşama yönelik gelişmesi için temel düşünceyi verecektir. Belki bugün için artık söz konusu olan bu konuda masa toplumunun paylaşılan tecrübeleri değildir, aksine küresel resimlerle haber alınan ve yerel açıklık ve tanımayla paylaşılan, Weber'in ortaçağ şehrinde olduğu gibi kimin nereden geldiği, ne gibi düşüncelere sahip olduğu ve hangi kültürel tercihlere sahip olduğunun önemli olmadığı bir paylaşım söz konusudur. İnsanları dünyanın metro-pollerine uzun seyahatler yapmaya teşvik eden küresel resimlerin gücü, resimleri gerçeklikle bağdaştırmaya yönelik bir özlemden kaynaklanmaktadır. Böyle resimlerde cazibe uyandırabilen ve onun gerçekliğini tecrübe etmeyi mümkün kılan – ve Venedik gibi müze şehir hâline gelip donuklaşmayan- şehirler, toplumsal problemlerin bugün sadece küresel bağlamda çözülebileceğini ama bunun için yerelden başlamak gerektiğini bilen şehir kültürü ütopyasını yaşatmaktadır. ◀

* Weimar, Bauhaus Üniversitesi Öğretim Üyesi